

Üzeyir Hacıbəyov və Azərbaycan mətbuatı

«Yeni sənət heç zaman yeni formadan başlanmır, yeni sənət həmişə yeni insanla birgə doğulur».

I.V.Bexer

XX yüzilliyin əvvəllərində Azərbaycan mədəni həyatında, ictimai-siyasi, bədii-estetik fikrimizin inkişafında Üzeyir bəyin rolu əvəzsizdir. Kəşərlı qələm sahibi Üzeyir bəy təkçə qəzetçilik işi ilə məşğul olsaydı belə, yene də Azərbaycan mətbuatı kimi həmişəlik yaşaya bilərdi. Onun haqqında yazılmış monoqrafiyalar, kitablar, məqalələr tükənməzdir.

Naməlum, gizli, örtülü və uydurma imzalar, müəllifi məlum olmayan müxtəlif təxəllüslər

əsas etibarilə birinci rus inqilabından sonra Azərbaycan mətbuatında, xüsusən də satirik qəzet və jurnallarda görünməyə başlamışdır.

Üzeyir Hacıbəyov da mətbuat orqanlarında gizli imzalarla çıxış edirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvəllərində imzalarda ərəb əlifbasının hərfələrindən də istifadə olunurdu. Buna misal olaraq, «**С.У**» («**Х.Ә**») hərfəri ilə yazmış imza sahiblərini – Əliğa Həsənov, Əbdürəhim bəy Haqverdiyev, Əliheydər Orucov, Üzeyir bəy Hacıbəyovu və b. göstərmək olar.

Hər şeydən əvvəl hər hansı bir imzanı bir şəxsin adına bağlamaq üçün müəllifin nə vaxt, haradan, nədən, hansı janrda yazdığını, üslub, dil və savad səviyyəsini nəzərə almaq lazım gəlir. Yəni imzanın bir şəxsə aid olduğunu söyləmək üçün imza sahibinin ədəbi fəaliyyətini ardıcıl şəkildə tədqiq etmək və onu izləmək lazımdır. Misal üçün, Üzeyir Hacıbəyov uzun müddət mətbuatda çalışmış və müxtəlif imzalardan istifadə etmişdir. O, müxtəlif zamanlarda, ayrı-ayrı qəzet və jurnallarda «**Кәс**», «**Филанкәс**», «**Бәһмәнкәс**», «**Музиқиçi**», «**...çi**» və digər imzaları işlətməmişdir. «**Һəyət**», «**İrşad**», «**Тәрәqqи**», «**İqbal**», «**Һәqiqәт**», «**Азәрбајсан**», «**Коммунист**» və s. kimi qəzet və jurnallarda çalışdığı zaman yazılarının altında bu imzaları qoymuş, həmin mətbuat orqanlarından getdikdə imzalarını da özü ilə aparmışdır. Ümumiyyətlə, Üzeyir bəyin 65-dən çox gizli imzası olmuşdur. Onun ilk və ən çox işlətdiyi gizli imzası «**Филанкәс**»dir. O, «**Ордан-бурдан**» ümumi başlıqlı felyeton və satirik miniatürlerini bu imza ilə dərc etdirirdi.

Hətta eyni imza ilə bir neçə mətbuat orqanlarında – «**Bir nəfər**» imzası ilə «**İqbal**» (1912), «**Sovqat**» (1916), «**Açıq söz**» (1916), «**Azərbaycan**» (1918); «**Kürd**» imzası ilə «**İrşad**» (1906), «**Sovqat**» (1915) qəzetlərində çıxış etmişdir.

Ü.Hacıbəyovun gizli imza seçməkdə özünəməxsus üsulu olub. O, gizli imzaları üçün eyni mənə verən müxtəlif sözlər – sinonimlər seçirdi. Məsələn: «**Филанкәс**», «**Бәһмәнкәс**», «**Бикәс**», «**Bir şəxs**» və s. Hətta məqalə və felyetonlarına başlıq seçməkdə də eyni üsuldən istifadə etmişdir: «**Ордан-бурдан**», «**Дәрәдән-тәпәдән**», «**Оyandan-buyandan**» və s. Buradan da aydın olur ki, göstərilən başlıqlar və imzalar, xüsusən yazıların dil və üslub xüsusiyyətləri Üzeyir bəyin gizli imzalarını müəyyənləşdirməyə kömək etmişdir. Bu cür xarakterli imzalarından başqa onun məzəli imzaları da olmuşdur. Məzəli imzalardan o, ən çox «**Molla Nəsrəddin**» jurnalında istifadə etmişdir: «**Adı bəy, özü Filankәs**», «**Anaş Qurbağa**», «**Tısağa**», «**Qatılov**», «**Beh-**

mankәs», «**Cin**», «**Xoca Lələ**», «**Bızbıza**», «**Çoban**», «**Əqrəb**» (ehtimal olunur), «**Qaf**», «**Beş**», «**İdərədән**», «**Lal uşaq**», «**Bala uşaq**», «**Gendən baxan**», «**Gendən qulaq asan**», «**Yalançı**» və s.

Güllüş, yumor onun həm insan kimi təbiətinin, həm də ədəbi yaradıcılığının, o cümlədən, publisistikasının başlıca keyfiyyətlərindəndir. Ədibin felyeton, pamflet, satirik hekayə və miniatürlerinin mayası şən güllüşlə – Üzeyir güllüşü ilə yığılmışdır. Felyeton dedikdə Üzeyir bəyin müxtəlif illərdə, müxtəlif qəzet və jurnallarda dərc etdirdiyi felyetonları yada düşür. Ümumiyyətlə, respublika alimləri Ü.Hacıbəyovun 16-ya qədər qəzet və jurnallarda çap edilmiş iki mindən artıq məqalə və felyetonunu aşkara çıxarmışlar.

Felyeton – həm publisist, həm də ədəbi «səlahiyyəti» olan esərdir. O hər iki «səlahiyyətinə» eyni dərəcədə ifa etməli, müvazinet gözləməlidir. Felyetonun hər hansı bir «tərəfi» üstünlük təşkil edərsə, o bədii dəyərini itirir. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatının aparıcı janrlarından olan bu janr Ü.Hacıbəyovun da publisistik fəaliyyətində əhəmiyyətli yer tuturdu. Bədii və publisist tarazlığı saxlamaq etibarilə Ü.Hacıbəyovun felyetonları, oçerk və parodiyaları da böyük dəyəri olan əsl sənət əsərləridir. Buna misal olaraq, onun «**Molla Nəsrəddin**» jurnalında dərc etdirdiyi «**Yazı yazanın...**», «**O, heç!**», «**Tərəqqi və gerilik**» və s. felyetonlarını göstərmək olar.

Jurnalın redaktoru C.Məmmədquluzadə Ü.Hacıbəyovun şəxsiyyətinə böyük hörmət bəslədiyi kimi onun elmi-ədəbi fəaliyyətinə də yüksək qiymət verirdi. Ü.Hacıbəyovun törcüməsinə («**Tərəqqi**», 1909) N.V.Qoqolun «**Şinəl**» povestini C.Məmmədquluzadə çox bəyənməmiş və N.V.Qoqolu Azərbaycan oxucularına tanıdırmaqda Üzeyir bəyin zəhmətinin böyük faydası olacağını bildirmişdi («**Molla Nəsrəddin**», 1909).

«**Molla Nəsrəddin**» ədəbi məktəbinin görkəmli nümayəndələri M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, Ə.Haqverdiyev, N.Və-

zirov kimi xalqın qeydinə qalan, hər an xalqı düşünən ədəblərimizlə yanaşı addımlayan Ü.Hacıbəyov avam, geridə qalmış mövhumatçı xalq kütlələrinə təsir etmək məqsədilə bir sıra mətbuat orqanlarında çıxış edərək, məqalələrində, felyetonlarında çarizmin irticaçı siyasətini kəskin qələmlə ifşa edir, xalqı narahat edən məsələləri həmin yazılarda geniş işıqlandırır.

Bu səbəbdən onun dostları, onu sevvənlər (N.Vəzirov, H.Zərdabi, A.Şaiq, S.S.Axundov, H.Ərəblinski, M.Maqomayev, H.Sarabski və b.) və sevməyənlər (Ə.Topçubaşov, H.Vəzirov – «Təzə həyat» qəzetinin redaktoru, O.Orucov və b.) çoxalır. İstər 1913-1914-cü illərdə (Üzeyir bəy Peterburqda təhsil alanda), istər 1915-1916-cı illərdə («Yeni iqbal» qəzetinin redaktoru olanda) Üzeyir bəyi istəməyənlər ona qarşı həm gizli, həm də açıq mübarizə aparırdılar. Üzeyir bəyi kiçik düşürəcək məqalələr, felyetonlar dərc etdirir, karikaturalar çəkdirirdilər. Buna misal olaraq, 1915-ci ildə «Məşhur bəstəkarımın neçə ildən bəri müsəlman səhnəsində gös-

tərdiyi xidmətdən bir nümunə» başlığı ilə «Məzəl» jurnalında dərc olunmuş karikatüranı göstərmək olar.

Üzeyir bəy ona edilən təzyiqlərə baxmayaraq, kəskin məqalələri, məzəli felyetonları ilə Çar hökumətinin Azərbaycanda yeritdiyi siyasətə – zülmə, xalq kütlələrinin hüquqsuz vəziyyətində saxlayıb şiddətli istisnar etməsinə, çar məmurlarının rüsvət-xorluğuna, maarifin geriliyinə qarşı çıxmış, hətta bolşeviklərə qarşı yorulmaz mübarizə aparmışdır.

O, tənqidi realizmi həqiqi sənət yolu hesab edir və deyirdi: «... əsil yazıçı o yuzucudur ki, onun qələmi biabır edir». Doğrudan da, o, o zamanki həyatın eybəcər hadisələrini cəsarətlə tənqid edib ələ salırdı.

Məşhur pedaqoq və ədəbiyyatşünas F.Köçərli sevimli tələbəsi Üzeyir bəyin istedadına yüksək qiymət verir, oxucuları onun felyetonlarında, məqalələrində toxunulan ictimai problemlərə biganə qalmaqmağa çağırır, «... Ordan-burdan yazan Finlandiyanın zarafatçı yazdığı sözləri qorub-lyə salmaq olmaz» («Tərəqqi», 1909) – deyirdi.

Ü.Hacıbəyov dövrü mətbuata yüksək qiymət verir, qəzeti bilik mənbəyi, informasiya daşıyıcısı, insanlar və xalqlar arasında əlaqə və ünsiyyətin vəsələsi, mədəni və əxlaqi tərbiyənin əvəzsiz vasitəsi sayır, aktuallığı haqqında danışırdı. Ümumiyyətlə, aktuallıq jurnalistikamın mühüm xüsusiyyətlərindən biridir. Öz təcrübəsində aktuallığa yüksək qiymət verən Ü.Hacıbəyov redaktor işləyərkən deyirdi ki, qəzet xalqın işinə yaramalıdır, dövrün, zamanın mühüm məsələləri ilə səsleşməlidir. Onun öz sözü ilə desək: «Sözün özündən çox, onun yaratdığı mənə böyük olmalıdır».

● Sabina HAFİZOVA .

Üzeyir Hacıbəyovun ev-muzeyinin elmi işçisi